Pětš Šurman

Serby w Gornej a Dolnej Łužycy – k mjazsobnym pośěgam po lěše 1945

W slědnych lětach jo se wěcej a wěcej diskutěrowało wo poměrje mjazy Gorneju a Dolneju Łužycu w nejnowšej historiji Serbow. Pśi tom se kritiski reflektěrujo zgromadne źěło, kotarež jo se po drugej swětowej wojnje kradu zadłymiło. Wosebnje źo wo to wustajiś, až pśeměnjenja w narodnostnej politice za cas DDR njejsu se wužytnje wustatkowali za Dolnych Serbow[1]. Slědujuce aspekty stoje w srjejźišću diskusijow: pomoc z boka Gornych Serbow, rola Domowiny ako Zwězka Łužyskich Serbow a nic naslědku pšašanje, do kotareje měry jo se serbskim luźam w Dolnej Łužycy nadiktěrowało pomjenjowanje „Sorben" město „Wenden".[2]

Nastawk njamožo na wše z tym zwisujuce pšašanja wotegroniś. W głownem wopisuju se zasadne rozdźěle we wuwišu narodnego žywjenja w Gornej a Dolnej Łužycy a kotare faktory su je zawinowali. Mimo togo pśepytuju se zgromadne procowanja Serbow wobeju Łužycowu na kulturnem polu, a to głownje z widom na Dolnu Łužycu. Pśi tom stoj źěłabnosć Domowiny w srjejźišću pśepytowanja, wosebnje poměr mjazy centralu w Budyšynje a Chośebuskim wokrejsnym wjednistwom. Wuwjeźenja se koncentrěruju na 40te a 50te lěta 20. stoleśa.

1. Wuměnjenja za statkowanje Serbow až do założenja DDR

Wot zachopjeńka założenja Nimskego rajcha w lěše 1871 sem su teke Serby do njogo ako mjeńšyna słušali. Mjeńšynowa politika kejžorskego rajcha pak jo była w pśiběrajucej měrje postajona wot nacionalistiskich, ludojskich a samo rasistiskich principow. We wětšem źělu šulow a cerkwjow jo se serbska rěc zgubjowała. Serbske fararje a ceptarje su se pśesajźili zwenka serbskorěcnego teritoriuma. Možnosći za Serbow, swoju maminu rěc nawuknuś a nałožowaś, su se reducěrowali. Po prědnej swětowej wojnje jo wustawa Weimarskeje republiki pśedwiźeła, až buźo stat ludojske wuwiše cuzorěcnych źělow luda a stakim teke Serbow jano tolerěrowaś. Prědna nimska republika njejo žednu zagronitosć k lěpšemu Serbow pśewzeła. Źělne wuspěchy, tak na polu towaristwowego žywjenja, su se Serby w Gornej a teke Dolnej Łužycy sami wuwojowali.[3]

Južo we Weimarskej republice, wosebnje pak pod knježarstwom nacistiskego režima, su byli Serby godnośone a wobjadnane ako „ein sich nur durch die Sprache unterscheidendes Glied der deutschen Volksgemeinschaft"[4]. Głowny zaměr režima jo wob-

---

[1] Pśir. Georg Frahnow, Sorbisch – wendisch, w: Entdeckungen im Peitzer Land, Horb am Neckar 1998, str. 36.

[2] Gląd. Marianne Buckwar-Raak, Wendin? Sorbin? Lusizerin! Auf den Spuren unserer Geschichte, Cottbus 2000, str. 79.

[3] Thomas Pastor, Die rechtliche Stellung der Sorben in Deutschland, Bautzen 1997, str. 22–29, how: str. 26. Artikel 113 jo slědujuce pśedpisał: „Die fremdsprachigen Volksteile des Reichs dürfen durch die Gesetzgebung und Verwaltung nicht in ihrer freien, volkstümlichen Entwicklung, besonders nicht im Gebrauch ihrer Muttersprache beim Unterricht, sowie bei der inneren Verwaltung und der Rechtspflege beeinträchtigt werden."

[4] Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes, Bonn, Kulturabteilung IV – Minderheiten. Wenden in Deutschland R 60516, Bl. 323–325. Richtlinien für die Sitzung in der Minderheiten-

stojał w tom, serbske pšašanje „po zymnej droze“[5] wotporaś. Wěsty cas jo nacistiski režim hyšći docakał, aby mimo nimskego wobydlarstwa teke Serbow za podpěrowanje wojnskeje politiki dobył. Pši tom jo ważnu rolu grało, až su se Serby ako „wosebny nimski ludowy rod“[6] wobglědowali:

„Dass die wendischsprechende Bevölkerung einen anderen Sprachschatz, eine andere Färbung der Aussprache, ein eigenes Brauchtum, besondere Siedlungsformen und Eigenheiten der Feldbestellung besitzt, ist ebenso als Eigentümlichkeit eines deutschen Stammes zu werten, wie die Unterschiede zwischen Bayern, Schwaben und Franken. [...] Diese reichen Tönungen deutschen Volkstums sind auch noch in kleineren Bezirken vorhanden, wofür die Orte des Lausitzer Oberlandes durch die wechselnden Färbungen des Dialektes einen schlagenden Beweis geben.“[7]

W lěše 1937 su dostali Domowina a wšykne jej psisłušajuce towaristwa zakaz zarědowanja. Serbska rěc jo se w zjawnosći zakazała. Wušej togo jo nacistiski režim wopytał wšykno wotporaś, což by mogało Serbam k narodnej identifikaciji służyś. Wopleńwanju serbskeje kultury a serbskich nałožkow jo se masiwnje zadorało, słowjańske mjenja polow, gonow a wjaskow su se pśenimcowali. Město „wendischer Bauer“ jo se mělo jano hyšći wo burje z Gorneje a Dolneje Łužyce powědaś, „wendische Kultur“ jo se mělo konsekwentnje pśez „Spreewälder Kultur“ narownaś. Pśesajźenje rozsudnych nosarjow serbskeje rěcy a kultury jo se zaměrnjej njeźli do togo planowało a pśewjadło. Narodnje aktiwne Serby su se do popajźeństwa tyknuli abo woni su musali swoju domownju spušćiś. Cil jo wobstojał w tom, wjedniki Serbow wot swojogo luda izolěrowaś a tak serbske narodne žywjenje napśecej rozpušćiś. Rownocasnje jo politika Tśeśego rajcha głownje na to wusměrjona była, serbske wobydlarstwo, młoźeńce, žeńske a muske kšuśe do nimskego ludowego zgromaźeństwa integrěrowaś, wosebnje z pomocu pod statneju kontrolu resp. strony NSDAP stojecych organizacijow.[8]

W Gornej Łužycy jo mělo serbske narodne gibanje do lěta 1945 mocnu tradiciju. Žrědło gibanja jo było w lěše 1912 założona a po přednej swětowej wojnje wobnowjona Domowina. Wona jo měła śyroku bazu, srjejź 30tych lět wěcej ako 9 000 członkow. Pod nawjedowanim Pawoła Neda jo se Domowina wot zachopjeńka lěta 1934 reorganizěrowała. Wona jo se pśetworiła na zastupnicu a rěcnicu serbskego luda napśeśiwo statnej wušnosći. Wuznam jeje kupkow ako organizatoriskich jadnotkow jo se kšušił. Wjedniki Domowiny su kśěli organizaciju teke w Dolnej Łužycy natwariś, aby zacuśe zgromad-

---

frage in Dresden am 7. April 1936, Berlin 6. 4. 1936. Cit. po: Timo Meškank, Kultur besteht – Reich vergeht. Tschechen und Sorben (Wenden) 1914–1945, Berlin 2000, str. 84.

5 Brandenburgisches Landeshauptarchiv Potsdam [BLHA], Pr. Br., Rep. 3 B, Regierung Frankfurt/Oder, Abteilung II, Nr. 61, łopj. 8–13, how: łopj. 13. Lage des Wendenproblems in der Niederlausitz, 14. 5. 1940.

6 M. Kasper/J. Šołta, Aus Geheimakten nazistischer Wendenpolitik, Bautzen 1960, str. 24. Niederschrift über die Besprechung der „Wendenfrage“, 14. 5. 1935; Měrćin Kasper, Argumenty a naprawy wyšnosćow přećiwo reorganizaciji Domowiny 1933–1937, w: Rozhlad 46(1996)7/8, str. 242–246, how: str. 242.

7 Walter Reche, Die Schule als Pflegstätte bevölkerungspolitischer Aufgaben. Ergebnisse der Arbeitsgemeinschaft für Erdkunde im Kreise Löbau des NSLB-Sachsen, Leipzig 1936, str. 59 sl. Cit. po: Frank Förster, „Lebensraumkundlich“ zur „Wendenfrage“. Wege und Stationen eines Arbeitsgemeinschaftsleiters des Nationalsozialistischen Lehrer-Bundes im Kreis Löbau, (glěd. w toś tom zešiwku Lětopisa, str. 32–33).

8 Pśir. Peter Schurmann, Der Neubeginn bei den Niedersorben in Jahre 1945, w: Niederlausitzer Studien 27(1996), str. 63–67.

nosći mjazy Serbami spěchowali. Domowina jo dojśpiła narodny prestiž pla swojich członkow, dokulaž jo se procowała, serbske pšašanje na polu kultury a rěcy teke pod diktatoriskimi wuměnjenjami rědowaś. Procowanja mj. dr. w zwisku z planowaneju zastojnskeju reformu w rajchu, Gornu a Dolnu Łužycu ako jadnotny zastojnski celk zjadnośiś, pak njejsu byli w lěše 1935 wuspěšne.[9] Konsekwentnje jo Domowina se woborała wopytam, serbski lud po pochaże, rěcy a kulturje Nimcam zrownjowaś, serbske towaristwa do nimskich statnych organizacijow zarědowaś a tak samostatnosć rěcnice Serbow wotporaś. Wona jo wotpokazała, aż se Serby zarěduju ako „serbski powědajuce Nimce". Domowina jo se aż do końca jeje žełabnosći k słowjańskemu pochadoju serbskego luda wuznała. Taka politika jo jano možna była na zakłaże mocneje członkojskeje baze, pśedewšym pśez statkowanje nježi 150 dowěrnikow. Wot lěta 1937 jo dostało wuznaśe k serbojstwu w pśiběrajucej měrje politiski charakter. Pod takeju dłymju su oponěrowali Serby rozdźělnego socialnego pochada a rozdźělneje politiskeje domownje napśeśiwo nacistiskemu režimoju. Mjazy nimi su byli teke członki NSDAP a k toś tej stronje pśizamknjonych organizacijow.[10]

Wot januara 1945 su se někotare Serby w katolskem žělu Gorneje Łužyce na końc wojny pśigotowali. Domowina jo se tak mogała jużo 10. maja 1945 w Chróśćicach wobnowiś. Sowjetska wobsadniska moc jo wobnowjonej Domowinje tyźeń pozdźej dowoliła se organizěrowaś a serbske kulturne žywjenje spěchowaś. Na toś tom zakłaże jo se spěšnje wuwijało šyroke narodne gibanje. W lěše 1947 jo měła Domowina celkownje nježi 25 000 członkow[11], někak 16 000 wěcej ako do wojny. 23. měrca 1948 jo Sakski krajny sejm „Kazń wo zachowanju pšawow serbskeje ludnośći" wobzamknuł, kotaruž jo Domowina wuźěłała a z pomocu frakcije SED zapodała. Kazń jo měła wosebny wuznam za Serbow, dokulaž jo garantěrowała we Łužycy sedlecej słowjańskej mjeńšynje ze spěchowanim wosebnje jeje mamineje rěcy daloko segajuce pšawa na polu kultury, kubłanja a w zastojnstwach. Lěto pozdźej jo se Domowina wot krajnego kněžarstwa Sakskeje ako korporacija zjawnego pšawa pśipoznała. Wona jo mogała Serbow skońcnje oficialnje zastupowaś a zabraś rownopšawne městno w rěže drugich masowych organizacijow DDR.

W Pšuskej bě se asimilacija Dolnych Serbow mocnje spěchowała. Wot lěta 1888 njejo se wěcej pśichodny serbski akademiski dorost w maminej rěcy na gymnaziumje w Chośebuzu wukubłał, žož jo za to jadnučka možnosć w Bramborskej wobstojała. Protest někotarych Serbow z lěta 1893 jo se z argumentom wotpokazał, aż dosć duchownych dawa, kenž serbsku rěc wobknježe.[12] Kněžarstwo w Frankfurśe nad Odru jo ceptarjam wuraznje pśikazało, aż njesměju to serbske wěcej wopśěwaś. Wušy prezident prowince Bramborskeje Graf Hue de Grais jo w lěše 1896 pominał, „die Reste des Wendentums ... ihrem Ende entgegenzuführen"[13].

---

[9] Vorschlag zur Zusammenfassung des Volkstumsgebiets innerhalb eines Reichsgaues, Bautzen 1935, w: Kulturwehr [Berlin] 11(1935), Dokument II, str. 655–657.

[10] Glěd. Annett Bresan, Pawoł Nedo 1908–1984. Ein biographischer Beitrag zur sorbischen Geschichte, Dissertation, Bautzen 1999, str. 44–151.

[11] Sorbisches Kulturarchiv Bautzen [SKA], D III, 72/1, łopj. 48, 83 sl., 112; teke tam, D III, 72/3, łopj. 65.

[12] Kritiski jo se z tym mj. dr. dolnoserbski farar Herbert Nowak rozestajał. Glěd. Chośebuski gymnazij a serbstwo, w: Rozhlad 34(1984)2, str. 47–50.

[13] Oberpräsident an das preußische Ministerium des Innern, 2. 10. 1896, w: Hartmut Zwahr, Sorbische Volksbewegung. Dokumente zur antisorbischen Staatspolitik im preußisch-deut-

Zachopjeńk 1890tych lět nastate młodoserbske gibanje w Dolnej Łužycy jo jużo na końcu 19. stoléša do krize pśišło. Wot njogo organizěrowane kulturne zarědowanja ako na pś. koncerty su zasej woteběrali. Kulturne kupki ze serbskimi cłonkami su se pśizamknuli nadregionalnym towaristwam ako towaristwoju „Deutscher Sängerbund". Kontakty k Serbam w drugich žělach Łužyce su dokładnjejšego wobkeźbowanja dla ze stron statnych zastojnstwow woteběrali. To jo se negatiwnje na zachopne wuspěšne procowanje wo mjazsobne zbliženje Serbow Gorneje a Dolneje Łužyce wugbało, aby woni ako jaden lud wustupowali. Na założenju Domowiny we Worjejcach w lěše 1912 su se togodla jano někotare ceptarje z Dolneje Łužyce a ako jadnučki farař Bogumił Šwjela wobźělili. Mała licba Dolnoserbow ako Hendrich a Karlo Jordan, Awgust Neumann a Mina Witkojc jo dalej zwisk do Gorneje Łužyce žaržała. Wětšyna z nich jo była „akle pod gornoserbskimi kontaktami pśeliš płodna"[14].

W Dolnej Łužycy njejo se mogało zewšym take samostatne a šyroke serbske kulturne a narodne žywjenje wuwijaś ako w někotarych žělach Gorneje Łužyce. Jadna pśicyna jo była, aż jo se licba luźi – zasajźujucych se za zachowanje serbskeje rěcy a kultury – zmjeńšowała. Srjejź 1930tych lět jo Šwjela skjaržył, aż faktiski cela generacija serbskich intelektualnych felujo. Jadnučke cysto serbske towaristwo w Dolnej Łužycy, 1880 ako „serbske knigłowe towaristwo" założona Maśica Serbska, jo se zepěrało jużo do prědneje swětoweje wojny głownje na sobuźěło burow a jano něźi k jadnej tśeśinje na kubłańske bergarstwo ako fararje, ceptarje, gojce a juristy. Wona jo se ako jadnučke dolnołužyske towaristwo z korporatiwnym statusom w Domowinje głownje sama wo to procowała, serbsku identitu w Dolnej Łužycy zmocniś. Pśi tom jo jano wokoło Wětošowa a Chośebuza, to groni na wobgranicowanem teritoriumje, a izolěrowana wot powšykneje towaristwoweje struktury w regionje statkowała. Wjerašk jeje žěłabnosći jo był wudaśe memoranduma ku kulturnemu swěženju we Wětošowje k cesći 50lětnego wobstaśa 1930. W zachadnych 40 lětach jo Maśica Serbska już wěcej ako 160 swojich něgajšnych 264 cłonkow zgubiła. Pominanja memoranduma, zawjasć wucbu w serbskej rěcy a posrědniś kulturu Serbow w šuli, su na końcu Weimarskeje republiki k tomu wjadli, aż su se wšykne aktiwity Serbow wěcej aż doněnta doglědowali. Snadna baza serbskego towaristwowego žywjenja jo se dalej widobnje reducěrowała, Maśica Serbska jo w běgu pśichodnych pěś lět wot 100 cłonkow 70 dalšnych zgubiła.[15]

Možnosći za serbske fararje a ceptarje su byli wobgranicowane, se zmakaś a zgromadnje za serbsku kulturu a rěc na jsach statkowaś. Wětšyna jo wostała izolěrowana a jo bźez pšawidłownego mjazsobnego kontakta na narodnem polu žěłała. Take wobstojnosći su sobu zawinowali, aż „njejo se žednje dolnoserbska nadregionalna rěc wutworiła"[16].

Rownocasnje jo se proces rěcneje změny a pśechoda do dwojorěcnosći a dalej do analfabetizma w maminej rěcy pospěšył: Na jadnom boce jo se nimska rěc „pśez šulu do serbskich familijow zadobyła; na drugem boce su njewěsta politiska situacija, urba-

---

schen Reich, zur Oberlausitzer Bauernbewegung und zur sorbischen nationalen Bewegung 1872–1918, Quellenauswahl, Bautzen 1968, str. 148.

[14] Herbert Nowak, Naš stary nan, w: Nowy Casnik 52(10.06.2000)24.

[15] Pśir. SKA, ZM XXXV, 7 E, łopj. 17–18. Petition der Maschiza Serbska zu Schulforderungen, 14. 8. 1930; SKA, D I, 8 G, łopj. 2; Martina Nowakojc, Skutkowanje a wuznam Dolnołužyskego wotrěda Maśice Serbskeje 1880–1937, Leipzig 1986, str. 17; Gerat Hantška, Naše korjenje. K stawiznam a kulturje Dolneje Łužyce, Budyšyn 1985, str. 202.

[16] Madlena Norbergowa, Bogumił Šwjela a dolnoserbske rěcne planowanje, w: Rozhlad 50 (2000)5, str. 168.

nizacija a malsny industrielny postup mysl zmocnili, až serbska rěc něnto definitiwnje žednogo psichoda wěcej njama a až to serbske zajźo“[17].

To jo w celem narodne sebjewědobnje ludnosći wobwliwowało. Serbske wědobnje njejo było pla wětšyny Dolnych Serbow wuwite. Na zakłaźe sociolinguistiskich slěźenjow jo Pawoł Wirth w lěše 1932 zwěsćił, až njewiźe se Serby wosebnje w Dolnej Łužycy w dalokej měrje ako psisłušniki Słowjanow, skerjej ako Nimce, kenž psipadnje někaku słowjansku rěc powědaju.[18] To jo pokazało na daloko wuwite zacuśe mjenjejgodnosći. Lěto pozdźej, někotare mjasece po nastupjenju nacistiskego režima, jo se narodna situacija za Serbow w Dolnej Łužycy dalej pogoršyła. Świela jo psedsedarjeju Domowiny Nedoju pisał: „My smy tu nimale zabići. Z rjanymi słowami njemóże žadyn lud so žywić a hdyž wohidne słowa wo přeradźe a pod[obnym] zaso a zaso so wospjetuja, dha so wěrja.“[19]

W toś tom casu jo se Domowina procowała, organizacisku strukturu w Dolnej Łužycy natwariś. Rozsudny zakład jo psi tom grał wosobinski kontakt Neda z fararjom Świelu, kenž jo po smjerśi Wylema Nowego psedsedarstwo Maśice Serbskeje psewzeł. Procowanja z Budyšyna, psez Maśicu Domowinu w Dolnej Łužycy znatu cyniś, su wostali bźez wuspěcha. Zachopjeńk lěta 1935 jo młody gymnaziast Herbert Nowak měnjenja był:

„My napšawdu wełgin se wjaselimy, až ta Domowina se cujo ako Zwězk Łužyskich Serbow, pótakem co byś teke nam schowišćo a pomócnica. Ale to, což ta Domowina jo sebe za našo humóžeńe psede wzeła a humysliła, góźi se lčbda psewjasć. Rownoś teke naše hobstojnosći su tužne, ga mamy z nimi licyś. Surowe to zni, ale jo sama wěrnosć: Naš psosty dolnoserbski bur lědy rozmějo procowańa swojich samsnych duchownych wednikow, kak mógał wón hopśimeś zaměry Domowiny, kótarejež zastupniki hušej togo powedaju we hynakšej rěcy!“ Na zakłaźe takeje situacije jo Nowak za to był, až „smy zawěrńe na naše samske mócy psipokazane. Aby doprědkowali, stojmy nejpjerwej za tym, až by sebe zasej dowěru k serbskej wěcy mjazy našymi luźimi zdobywali, to pak, rozměj, božko južon se pózgubujo.“[20]

---

[17] Madlena Norbergowa, Rěcna změna w Dolnej Łužycy a jeje faktory, w: Rozhlad 47(1997)6, str. 203.

[18] Pśir. Rozprawa hodowneje skhadźowanki w Rakecach, w: Serbski Student. Časopis serbskeho studentstwa a jeho přećelow 14(hodownik 1932)4, str. 9. – Pśi tom ma se pak na to pokazaś, až jo nazběrał Pawoł Wirth „das gesamte Material ohne Vermittlung von Korrespondenten“. Helmut Faßke, Vorwort zum fotomechanischen Neudruck, in: Paul Wirth, Beiträge zum sorbischen (wendischen) Sprachatlas, Leipzig 1933–36. Fotomechanischer Neudruck, Bautzen 1975.

[19] List Bogumiła Świele na Pawoła Neda, 29. 12. 1933, w: SKA, D I, 8 G, łopj. 2 sł. – Slězyny takego stojnišća Świele su byli tšojenja wosebnje wokoło Błośańskego swěženja w juniju 1933 w Borkowach. Tam bě wušy prezident prowincy Bramborskeje a wjednik Gau Kurmark Wilhelm Kube zwěsćił: „Das Wendentum im Spreewald wird als ein von der nationalsozialistischen Regierung stets behüteter Edelstein bewahrt werden.“ We wopšawźitosći njejo wěcej Serbski Casnik wot końca julija 1933 wuchadał. Rownocasnje jo prezident kněžarstwa w Frankfurśe nad Odru dr. Eichler Serbow psed kontaktami k Polakam a Čecham warnował, dokulaž su byli na to wusměrjone, „die deutsch-wendische Bevölkerung ihrem deutschen Vaterlande zu entfremden“. Cottbuser Anzeiger 86(26.06.1933)146, 2. Beilage.

[20] Blno. [Herbert Nowak], Kraj a lud dolnoserbski, w: Serbski Student 16(12.02.1935)5, str. 17.

Take kritiske a rownocasnje konstruktiwne stojnišćo jo Nedo podpěrował. Won jo był z Nowakom jadnogo měnjenja, až „[dyrbi] prócowanje w Dolnej Łužicy ... wurosć z D[elnjeje] Ł[užicy] samej, nam ničo njepomha, jako cuzi tam přińć, dokelž nas lud njeznaje a nima k nam dowěru. A dokelž tu njeje dosć inteligency, kotraž chce dźěłać, dyrbimy sebi pytać mužow z wšědnego luda, kiž budźa wjele lěpje skutkować, dokelž maja mjez ludom wliw.“ Rownocasnje jo psedsedař Domowiny raźił:

„Dźěło w Dolnej Łužicy njemóžemy započeć z wulkimi rěčemi, tež nic z wulkimi zhromadźiznami. Ale Wy dyrbjeće hladać, zo we prózdninach pućujeće do kóždeje serbskeje wjeski a sebi tam pytaće jedneho abo někotrych dobrych swěrnych a spušćomnych Serbow, kotrychž wosobinscy znajeće, kotřiž maja tež k Wam dowěru. Tym potom wšitko rozpowědaće, tych najprjedy dobudźeće za naše prócowanje. A ći potom kóždy we swojej wjescy skutkuja, druhich dobudźa, a potom hakle móžemy wotměwać zhromadźiny, zo bychmy wšitkich do našich rjadow dóstali. Hinak to njeńdźe.“[21]

Až njejsu se Serby w Dolnej Łužycy z Domowinu do końca drugeje swětoweje wojny identificěrowali, jo hyšći dalšny moment zawinował. Pod nawjedowanim Neda jo se Domowina po lěše 1933 dalej aktiwnje za rědowanje serbskego pšašanja zasajźowała, tak we wobłuku južo naspomnjoneje zastojnskeje reformy. Rownocasnje jo wona tradiciju wjelikich zmakanjow a zjězdow dalej wjadła ako dopokaz za žywjeńsku wolu Serbow, na pš. w lěše 1935 we Worjejcach. Take a podobne aktiwity su se wot organizacijow a institucijow nacistiskego režima ako politikum wobglědowali, kenž su se w Budyšynje, Drježdźanach, Frankfurše nad Odru a Barlinju ze serbskim pšašanim zaběrali. Woni su se bojali rozšyrjenja serbskego narodnego gibanja w Dolnej Łužycy.[22] Za to powěda, až su statne instance źěłabnosć Domowiny difaměrowali ako wopyt, nimsko-serbske zgromaźeństwo moliś a znicyś. Pošěgi Serbow z Dolneje do Gorneje Łužyce su se dokradnjej njeźli do togo wobglědowali. Wosobinske kontakty k Čecham su se pawšalnje godnośili ako krajowu pśeradu. Takim zwiskam su měli zadoraś, dokulaž su serbske wobydlarstwo wot swojogo maminego kraja, to groni wot Nimskeje wotcuzbnili.[23]

Do lěta 1945 njejo se Domowinje poraźiło, jeje wliw na Dolnu Łužycu rozšyriś abo se how założyś. Mimo togo su felowali struktury, na kotarychž zakłaźe by mogał aktiwny źěl wosebnje něźi 25 ceptarjow a pěś fararjow za serbstwo statkowaś. Dowěrniki na jsach ako w Gornej Łužycy njejsu se za serbske źěło wokoło Chośebuza, Picnja a Borkow wabili. Tak njejo se mogało znate cyniś, co Zwězk Łužyskich Serbow jo, co won co. Domowina njejo zewšym znata była. Mimo togo su felowali mocne, mjazy luźimi statkujuce towaristwa, kotarež by mogali narodne sebjewědobnje Serbow zmocniś a pśeśiwo integraciji do „nacionalsocialistiskego ludowego zgromaźeństwa“ źěłaś. To jo potrjefijo wobwliwowanje w nimskem nacionalistiskem duchu pśez nacistiske towaristwa a zwězki na wšakorakich polach a rowninach. Maśica Serbska jo sama až do jeje zakaza zachopjeńk lěta 1937 pšawidłownje serbsku rěc a kulturu wopłěwała. Jeje zjawnostny, wosebnje politiski wliw jo pak był pśi tom wobgranicowany.

---

[21] Herbert Nowak, Moje pocynki a njepocynki. Dopomnjeńki ze sedym lětźasetkow, Budyšyn 1991, str. 67 (wobrazowy źěl).

[22] Po propagandistiskich wugronjenjach kanclera rajcha Adolfa Hitlera a dalšnych, až co nacistiski stat narodne wosebnosći mjeńšynow šćitaś, jo była serbska drastwa wot lěta 1934 za wěsty cas wěcej na kulturnych swěźenjach w Dolnej Łužycy zastupjona.

[23] Pśir. Fritz Pohl, Bericht über die historische Entwicklung und aktuelle Situation der Wenden in der Niederlausitz, 3. Februar 1939, w: SKA, MZb XVI, 4 I, łopj. 56–66, how: łopj. 66.

Na kóncu drugeje swětoweje wojny a po wulichowanju wot fašizma jo se Maśica Serbska procowała, aby se serbstwo w zjawnosći Bramborskeje zasej pokazało. W memorandumje wot 15. awgusta 1945, kotaryž jo se měł sowjetskemu komandantoju w Chośebuzu pśepodaś, jo wona wo to pšosyła, aby jeje žełabnosć dowolili, serbsku wucbu ako teke namše w serbskej rěcy se zawjadli a Serbow za rědowanje serbskich nastupnosćow w zastojnstwach zasajźili. Maśica jo se ako wotrěd doněnta jano w Sakskej statkujuceje Domowiny wiźeła. Ako „zastupnica zajmow Serbow we wokrejsach Chośebuz, Kalawa-Wětošow a wokoliny" jo pominała, aż mělo se na serbske narodne zajmy glědaś.[24]

Kóńc februara 1946 su Serby zwisk ze sowjetskeju komandanturu w Chośebuzu nawězali. Jo to było w tom casu, ako su Serby z Dolneje a Gorneje Łužyce prědny raz wopytowali, Domowinu how założyś. 8. septembra samskego lěta jo se z pomocu sobuźěłaśerjow Domowiny z Budyšyna, wosebnje Jurja Rjenča, poraźiło prědne pśedsedarstwo Domowiny za Dolnu Łužycu wutworiś. Za pśedsedarja su wuzwolili Měta Laškego z Wjerbna. Ako jadna z prědnych aktiwitow su cłonki Domowinskego pśedsedarstwa Serbow na pś. w Depsku napominali, w prědnych powojnskich wolbach gmejnskich a měśćańskich parlamentow lisćinu 1 (SED) woliś. Wobwodne pśedsedarstwo SED w Chośebuzu jo pak zgromadne źěło z Domowinu wotpokazało. Politikarje stronow a sobuźěłaśerje zastojnstwow njejsu na serbske pšašanje źiwali. Sowjetska komandantura w Chośebuzu jo kśěła źěło Domowiny podpěrowaś, jo pak na tom wobstojała, aż ma nejpjerwjej krajna komandantura w Potsdamje abo administracija w Barlinju žełabnosć Zwězka Łužyskich Serbow w Bramborskej dowoliś. Togodla njejo se prědna Domowinska kupka, założona južo kóńc februara 1946 w Depsku, dowoliła. Z něźi 20 dowěrnikami głownje w Chośebuskem wokrejsu jo Domowina weto zachopiła źěłaś. Dwě lěše po wojnje jo měła wěcej ako 340 cłonkow, něźi dwa procenta cełeje Domowiny, kenž pak njejsu se mogali w kupkach organizěrowaś.[25]

Źěło Serbow a Domowiny w Dolnej Łužycy njejo teke z drugich pśicyn lažko było. W dalokej měrje jo how – po rozměšu Serbow z Gorneje Łužyce – serbske narodne wědobnje felowało. Pśi tom njejo była substanca maminorěcnych powědarjow špatnjejša ako w někotarych ewangelskich regionach Gorneje Łužyce. Teke wejsańska młoźina jo po wojnje zachopiła serbske nałogi woplěwaś, což jo był bźez cwiblowanja wuraz žywjeńskeje wole. W zjawnosći a zastojnstwach pak njejsu byli se ako pśisłušniki mjeńšyny pokazujucych a narodnje aktiwnych Serbow. Jadnotliwe Serby, kenž su se južo do wojny za serbstwo zasajźowali, su statkowali zwenka Łužyce. Tak stej byłej faraŕ Bogumił Šwjela w Duringskej a Mina Witkojc w Českosłowakskej. Wušej togo jo se w lěše 1946 jadnučki w regionje wokoło Chośebuza źěłajucy młody duchowny Herbert Nowak do Pěśdubow pla Frankfurta nad Odru służbnje pśesajźił. Bramborska cerkwja njejo pokazała rozměše za serbske pšašanje. Wona njejo dowoliła, aby mogał serbski duchowny Nowak w Chośebuzu abo w serbskej jsy statkowaś. K tomu jo pśišło, aż jo stojała wětšyna ceptarjow ako něgajšne cłonki NSDAP zwenka swojogo powołanja. Woni, kenž su do wojny aktiwnje źěłali na serbskem narodnem polu, su se něnto sobuźěła w zajmje Domowiny abo teke Maśice Serbskeje bojali:

„Unter den wendischen Lehrern habe ich, soweit ich sie bisher kennenlernte, eine grosse Unsicherheit und übergrosse Ängstlichkeit wahrgenommen. Ob sie eingesetzt sind oder

---

[24] Glěd. Peter Schurmann, Der Neubeginn bei den Niedersorben, n.d.m., str. 69–71.

[25] Pśir. Peter Schurmann, Die sorbische Bewegung 1945–1948 zwischen Selbstbehauptung und Anerkennung, Bautzen 1998, str. 182–200, 207.

noch auf Anstellung warten, sie fürchten sich aus Besorgnis um ihre Existenz, auch nur das geringste für ihr eigenes Volkstum zu tun. So getraute sich ein auf Anstellung wartender wendischer Lehrer in Radewiese nicht, die Aufklärungsblätter der Domowina [zur Volkszählung 1946 – P. Š.] verteilen zu lassen. Es ist anzunehmen, dass nur Sorge um die Existenz ihn zu solchem Verhalten veranlassten."[26]

Serby z Gorneje Łužyce su se wot lěta 1945 sem procowali, kulturne žźło Serbow wokoło Chośebuza podpěrowaś. Funkcionarje Domowiny ako psedsedaŕ Pawoł Nedo pak su na tom wobstojali, aż maju narodne aktiwity wosebnje wot tamnjejšych Serbow samych psiś. W nowembrje 1946 jo se na prědnej powojnskej głownej zgromaźinje w Budyšynje Měto Laški ako městopśedsedaŕ Domowiny wuzwoliło. Pšawidłowny kontakt jo se wuwijał, Laški jo na posejźenjach centralnego psedsedarstwa w Budyšynje wo situaciji w Dolnej Łužycy rozpšawjał. Direktna pomoc, to groni zasajźenje instruktora ako w drugich žźelach Gorneje Łužyce, pak njejo centrala Dolnej Łužycy dała. Domowinske wjednistwo w Budyšynje jo cakało na oficialne psipoznaśe Zwězka Łužyskich Serbow. Nedo jo w septembrje 1947 měnjenja był: „Tak chětŕ hač změjemy wobkrućenje Domowiny wot Rusow, započnjemy z dźěławosću w Delnjej Łužicy. Wospjetujemy, zo dyrbimy wot deleka twarić, dyrbimy młodźinu wukubłać, dyrbimy lud zbudźić politiskej aktiwiće."[27]

Zachopjeńk lěta 1948 jo psedsedarstwo Domowiny w Budyšynje prědny raz kritiski naspomnjeło, aż njejo se donęnta dosć wo Dolnu Łužycu starało. Akle po Serbskej kazni jo se Domowina z nęnto nęźi 30 dowěrnikami wokoło Chośebuza, Picnja a Wětošowa mocnjej wo to procowała, aby se pominanja Serbow a jeje organizacije w Bramborskeje psipoznali. 20. januara 1949 jo krajne knježarstwo w Potsdamje kulturne žźło Domowiny naslědku dowoliła.

2. Wašnja a rezultaty zgromadnego žźła we wobłuku Domowiny za cas DDR

Wot nazymy 1949 jo politiski šišć na Domowinu ako masowu organizaciju w DDR psiběrał. Wopyty a procowanja Serbow wo awtonomne struktury w kulturnym žźele su se měli zakóńcyś, centralistiski towarišnostny model Sowjetskego zwězka jo se měł psewześ a psesajźiś.[28] Kupki serbskeje młoźiny w Sakskej ako teke Bramborskej, kenž su w Dolnej Łužycy akle po maju 1949 na iniciatiwu Domowiny nastali, su se Lichotnej nimskej młoźinje psirědowali. SED jo Domowinje grozyła, aż buźo konsekwentnje wojowaś pśeśiwo wšyknym tendencam „separatizma". K „nacionalistiskim aktiwitam" jo SED licyła założenje Domowinskich kupkow w rolnikarskich zawodach MTS w Sakskej.[29]

---

[26] SKA, D II, 9.6. A, łopj. 85. Stojnišćo Miny Witkojc we wobłuku prědnego ludlicenja po 1945, 27. 10. 1946.

[27] SKA, D II, 1.6. A, łopj. 225. Stojnišćo Domowiny k dalšnemu postupowanju, 17. 9. 1947.

[28] K toś tym pšašanjam, glěd. mj. dr. Monika Kaiser, Wechsel von sowjetischer Besatzungspolitik zu sowjetischer Kontrolle? Sowjetische Einflußnahme und ostdeutsche Handlungsspielräume im Übergangsjahr von der SBZ zur DDR, in: Michael Lemke (Hg.), Sowjetisierung und Eigenständigkeit in der SBZ/DDR (1945–1953), Köln/Weimar/Wien 1999, S. 187–231.

[29] Ludwig Elle/Peter Schurmann, Domowina und SED 1947 bis 1950 – eine Dokumentation, w: Lětopis 40(1993)2, str. 49–68, how: str. 53, 61 sl. sl. W stacijach MTS su se mogali traktory a dalšne mašiny wupožycyś.

W cełem wiźone su Nimce wosebnje w zastojnstwach mało wěźeli wo Domowinje a wo tom, kak a cogodla ma se Serbam rownopšawosć garantěrowaś. Zwětšego su felowali serbske zastojniki, kotarež by swojich luźi ako teke nimskich partnarjow napominali, nawuknuś a nałožowaś serbsku rěc. Ako pśisłušniki narodneje mjeńšyny su se cesto bojali do zjawnosći stupiś, wosebnje na zachopjeńku zjawneje źěłabnosći Domowiny w Dolnej Łužycy. Zacuśe mjenjejgodnosći a z tym zwisujucy brach, byś gjardy na serbsku rěc a kulturu, jo take zaźaržanje podprěło.

Dnja 15. maja 1949 jo zachopił Domowinski sekretariat w Chośebuzu źěłaś, a to w zagronitosći za wokrejse Grodk, Kalawa a Lubin. Prědne kupki ze zachopnje 140 członkami su nastali mj. dr. w Brjazynje, Depsku, Strjažowje, Turjeju a Wjerbnje. Mimo natwari organizacije jo słušało k jogo głownym nadawkam, serbskorěcne fachowe mocy wukubłaś, wosebnje ceptarje, serbsku wucbu zawjasć a narodne pšawa Serbam w Bramborskej juristiski pśizwoliś. Teke na wosebnosći Dolnych Serbow jo měł glědaś: Na jadnom boce na mało wuwite narodne wědobnje a šyroke zacuśe mjenjejgodnosći, na drugem boce na specifiske bźez cwiblowanja hyšći eksistentne wědobnje ako „Wenden" ze swojskeju rěcu a kulturu. K tomu jo pśišło praksa wuskego zgromadnego statkowanja z Nimcami we wejsańskem a towaristwowem žywjenju, dokulaž su felowali cysto serbske towaristwa.

Zastupniki Chośebuskego Domowinskego sekretariata su togodla zachopjeńk 1950 centrali w Budyšynje narazili zawjasć kolektiwne członkojstwo. Towaristwa, kenž su byli mj. dr. kulturnemu zwězkoju w DDR pśirědowane, ale mimo nimskego teke serbski spiw wopłěwali, su měli dostaś šansu, Domowinje ako cełk pśistupiś. K tym towaristwam jo słušało mj. dr. „Spreewälder Verkehrsverein" z wjelikim pozělom Serbow, kenž su se měli pśez kolektiwne członkojstwo w Domowinje wěcej až donenta za serbsku wěc dobyś.[30]

Dnja 23. februara 1950 su dowěrniki z Dolneje Łužyce założyli krajne pśedsedarstwo Domowiny za Bramborsku we Wjerbnje. Gremium jo měł k wětšej samostatnosći w jadnanjach z nimskimi zastojnstwami w kraju wjasć ako teke napśeśiwo centrali w Budyšynje, aby se mogało serbstwo how glědajucy na konkretne wobstojnosći optimalnje wuwijaś. Narodnostne a mjeńšynowe pšašanje jo se w prědnem rěźe regionalnje, to groni na krajowej rowninje rědowało. Zwězana z tym jo była naźija, aż buźo kraj Bramborska Serbow w Dolnej Łužycy financielnje spěchowaś.

Chośebuski sekretriat Domowiny jo měł w pśirownowanju z Gorneju Łužycu wo wjele niše materielne a personelne možnosći. Mimo togo jo centrala Domowiny w Budyšynje zachopiła, jeje nazgonjenja w Sakskej šematiski na Bramborsku nałožowaś. Dowěrniki z Dolneje Łužyce su zastupowali měnjenje, aż informaciski a kubłański material w gornoserbskej rěcy ako teke pśednoski funkcionarjow z Budyšyna w tej rěcy wěcej škody naporuju njeźli pomagaju. Woni su na tom wobstojali, aż měła se nejpjerwjej politika małych kšacow hyś, aby se wuwijała pomałem gjardosć na serbsku rěc a kulturu. Zachopjeńk lěta 1950 su zastupili někotare aktiwne Dolnoserby měnjenje:

„Im Gegensatz zur sorbischen Bevölkerung Sachsens, welche noch zum grössten Teil ein stark ausgeprägtes Nationalbewusstsein besitzt, sind die Niedersorben nur noch im Unterbewusstsein, d. h. rein traditionell und gefühlsmässig Sorben. Alle nationale Propaganda, welche aus der Oberlausitz zu uns kommt und aus den dortigen Verhältnissen

[30] Glěd. List sekretariata Domowiny w Chośebuzu na Zwězkowe pśedsedarstwo Domowiny w Budyšynje, 31. 1. 1950. Z wobsejźenja Gerata Hantškego.

schematisch auf die unseren übertragen wird, stösst deshalb bei uns auf unverhohlene Ablehnung, wenn die Propaganda auch nur wie bisher kulturelle Ziele verfolgt."[31]

Politiske wuwiše pak njejo wěcej možnosć za eksperimenty dowoliło. Budyšyńska Domowina jo pšešiwo wopytoju pokšacała, założyś krajne pšedsedarstwo Domowiny za Bramborsku. Centralne wjednistwo narodneje organizacije Serbow jo kšěło na kuždy pad dojšpiš, až se serbske pšašanje w Bramborskej kazniski rědujo ako w Sakskej. 12. septembra 1950 jo krajne kněžarstwo w Potsdamje Serbam z wukazom spěchowanje jich rěcy a kultury pšizwoliło. Hyšći dwa měsaca do togo jo było wotworjone, lěc se kazniske rědowanje za Serbow w Bramborskej zwopšawdnijo. Krajne wjednistwo SED w Potsdamje jo měnjenje zastupiło, až njejsu Dolnoserby w Bramborskej w pširownowanju z Gornymi Serbami ludowa kupka, kotaraž co měš wosebne spěchowanje na zakłaże kaznjow a postajenjow w DDR. Togodla jo na tom wobstojało, až musy serbska ludnosć w Bramborskej nejpjerwjej takemu wukazoju šyroko pšigłosowaš:

„Die Niedersorben Brandenburgs kann man im Gegensatz zu den Obersorben nicht mehr als geschlossene Volkstumsgruppe bezeichnen, welche innerhalb der Deutschen Demokratischen Republik ein besonderes Eigenleben – gesichert durch Gesetze bzw. Verordnungen – führen will [...] diesbezügliche Gesetze bzw. Verordungen für Brandenburg [haben] nur dann einen Sinn [...], wenn sie auf breiter demokratischer Willensäußerung der niedersorbischen Bevölkerung selbst beruhen. Andernfalls würde man mit großem Kostenaufwand (Lehrer, Schulen etc.) nur etwas künstliches hochziehen, was mehr oder weniger schon abgestorben ist."[32]

Wopytoju, założyś krajne pšedsedarstwo Serbow w Dolnej Łužycy, jo Domowina w Budyšynje z argumentom zadorała, až by jadnota organizacije kamsy šła. Wo narażenju, kolektiwne członkojstwo w Dolnej Łužycy zawjasć, njejo se na głownej zgromaźinje Domowiny w naléšu 1950 wotgłosowało. Zwězk Łužyskich Serbow jo se w swojich procowanjach napšešiwo nimskemu kněžarstwu na to koncentrěrował, pokazaś na hyšći žywu serbsku rěc a kulturu ako teke demonstrěrowaś jadnotu serbskego luda.[33] Pokazki na wuznamne rozdźěle mjazy Gorneju a Dolneju Łužycu su se w tom zwisku wot Domowinskeje centrale ako „wopyty wotpacenja" mjazy Serbami kritizěrowali. Toš te Serby su se zwětšego ako nacionalisty difaměrowali.[34] Wot kritiki z Budyšyna potrjefjone jo było teke wopšawdnjone pominanje někotarych Dolnoserbow, až musy Domowina diferencowane postupowaš a až njesměju se nazgonjenja z Gorneje Łužyce šema-

---

[31] Stiftung Archiv der Parteien und Massenorganisationen der DDR im Bundesarchiv, Berlin [SAPMO, B-Arch], DY 30 IV 2/13/378. Protokoll der Sitzung des Arbeitsausschusses und der Funktionäre der Domowina Niederlausitz, 23. 2. 1950.

[32] BLHA, Ld. Br., Rep. 332, Nr. 875. Lösung der Sorbenfrage im Lande Brandenburg, 24. 7. 1950.

[33] Wjednistwo Domowiny jo se napšešiwo funkcionarjam SED Bramborskeje w awgusće 1950 za „organizatoriske zjadnošenje serbskego wobydlarstwa" wugroniło. Krotko potom jo sekretariat krajnego wjednistwa SED Bramborskeje wukazoju za Serbow pšigłosował. Teke tam, Rep. 332, Nr. 36, łopj. 102, 141.

[34] SAPMO, B-Arch, NY 3090/524, łopj. 207–212. Standpunkt des Sekretariats des Bundesvorstandes der Domowina zum Stand der Sorbenpolitik unter Bezugnahme auf den „Neuen Kurs" der SED, 10. September 1953. Gléd. Minderheitenpolitik in der SBZ/DDR nach dem Zweiten Weltkrieg. Die Sorben, sowjetische Besatzungsherrschaft und die staatliche Sorbenpolitik. Eingeleitet und bearbeitet von Detlef Kotsch, Potsdam 2000, S. 106–110.

tiski nałožowaś w Dolnej Łužycy. Take konflikty su mimo togo k tomu wjadli, aż su se śěžke wobstojnosći w Dolnej Łužycy lěta dłujko kradu podgodnośili. Wobwodne wjednistwo SED w Drježdźanach jo 1955 kritiski naspomnjeło: „Die bisherige Unterschätzung der besonderen Schwierigkeiten in der Niederlausitz von seiten obersorbischer Funktionäre ist zu überwinden."[35]

Lěpšych wuglědow dla su se za wjelebocne nadawki na serbskem narodnem polu wosebnje cłonki SED zasajźili. Domowina jo zgromadne źěło z toś teje strony wutwariła. Z takem postupowanim jo wona pod wuměnjenjami mocnego klasowego wojowanja jadnučku šansu wiźeła, aby se Serbska kazń teke w Bramborskej wobzamknuła a južo wobstojece rědowanja ako na Serbow wusměrjony artikl 11 wustawy DDR pśesajźili.[36]

Serby z Dolneje a Gorneje Łužyce gromaże, wosebnje ze stron Domowiny, su w prědnych lětach wobstaśa DDR slědujuce wuspěchi w Bramborskej resp. wot lěta 1952 we wobwoźe Chośebuz dojśpili:

- wobzamknjenje „Prědnego wukaza nastupajucy spěchowanje serbskeje ludoweje kupki" Bramborskego kněžarstwa w septembrje 1950;
- natwaŕ Domowiny, nejpjerwjej župy Dolna Łužyca: Wot lětowu 1952/53 aż do 1956 su se župy na wokrejsnej rowninje wutworili, za Chośebuz-město a -kraj, za Gubin/Baršć, za Kalawa/Lubin a za Grodk. Cełe źěło jo koordineŕował aż do zachopjeńka lěta 1963 wobwodny sekretariat Domowiny;
- źěłabnosć Serbskego referata w Chośebuzu ako wotnožka Serbskego zastojnstwa kultury a ludowego kubłanja w Budyšynje mjazy 1950 a 1952, podrědowany ministarstwoju za ludowe kubłanje w Barlinju;
- wudaśe mjasecneje psiłogi Noweje doby w dolnoserbskej rěcy wot lěta 1949, wot zachopjeńka 1955 jo wuchadał Nowy Casnik ako samostatny organ;
- zawjeźenje serbskeje wucby w prědnych pěś šulach a założenje Serbskeje wušeje šule w měśe Chośebuz w lěše 1952;
- 16. septembra 1952 jo wobzamknuł Rada wobwoda Chośebuz prědne napšawy k zwopšawdnjenju serbskego wukaza;
- założenje serbskeje redakcije rozgłosa 22. měrca 1953 w Zgorjelcu, kotaraž jo teke wusćełała w dolnoserbskej rěcy a wot 1957 w Chośebuzu zaměstnjona była;
- założenje Centralneje serbskeje rěcneje šule 1954 w Dešanku, kenž jo aż do końca lěta 1988 rožony Dolnoserb Albert Tica nawjedował;
- Rada wobwoda Chośebuz jo w oktobrje 1954 wobzamknuł plan za pśesajźenje narodnostneje politiki we wšyknych dwojorěcnych wokrejsach.

Zwězane z tym jo było pominanje, se wuznaś ako Serb a aktiwnje wustupowaś za wuwiśe serbskeje rěcy a kultury. K tomu jo słušało, se kubłaś daś na wukubłaniśću Domowiny w Chrosće, we wobłuku wokrejsneje Ludoweje uniwersity w Njabožkojcach a Borkowach, we wotnožce Serbskeje ludoweje uniwersity w Chośebuzu, na Chośebuskem wucabnikojskem instituśe abo na Serbskem wucabnikojskem instituśe w Radworju, aby mogali wěcej Serbow aktiwnje za zwopšawdnjenje jich pšawow w Dolnej

---

[35] Sächsisches Hauptstaatsarchiv Dresden [SäHStA], Bezirkstag/Rat des Bezirkes Dresden, 1, Nr. 1457, łopj. 142.

[36] Tam jo se groniło: „Die fremdsprachigen Volksteile der Republik sind durch Gesetzgebung und Verfassung in ihrer freien volkstümlichen Entwicklung zu fördern; sie dürfen insbesondere im Gebrauch ihrer Muttersprache im Unterricht, in der inneren Verwaltung und in der Rechtspflege nicht gehindert werden." Nowa doba 3(8.10.1949)117.

Łužycy źěłaś. Jo było po wojnje aż do lěśa 1950 cełkownje 430 gornoserbskich ceptarjow w Radworju za dwojorěcne regiony Gorneje Łužycy wukubłane, tak jo se akle wot septembra 1950 w běgu lěta prědnych 11 wucabnikow z Dolneje Łužyce w Radworju kwalifikowało. Woni su se potom mj. dr. w Brjazynje, Drjenowje, Prjawozu a Wjerbnje zasajźili. Glědajuce na take problemy ako jich felujuce fachowo-metodiske a wosebnje rěcne nawjedowanje, jich rozpušćone zasajźenje w teritoriumje ako teke w šyrokej zjawnosći felujuce zakładne rozměše za rědowanje serbskego pšašanja, wosebnje w pšašanju zawjeźenja serbskeje wucby, su se pak prědne wuspěchy w Dolnej Łužycy na polu serbskego šulstwa a hynźi akle kšac po kšacu pokazali.[37]

Wosebny staw wuwiśa serbskego narodnego wědobnja w Dolnej Łužycy jo kśěła Domowina „přez najchutnišu pomoc“[38] polěpšyś. To jo objektiwnje trěbne było. W prědnem lětźasetku eksistence DDR jo Domowina něźi 30 kwalifikowanych Serbow z Gorneje Łužyce how w šulstwje a na kulturnem polu zasajźiła. Rozsud jo sobu wobwliwował, aż su možnosći za narodne a rěcne wukubłanje Dolnych Serbow w Chośebuzu a wokolinje wobgranicowane wostali. Ludowa uniwersita w Borkowach jo se jużo po někotarych mjasecach kóńc lěta 1951 dla problemow pśi nawjedowanju, pśi zastaranju z wucbnymi materialijami a dla špatnych rumowych wobstojnosćow zacyniła. 15. januara 1952 zachopjeński serbski seminar za pśichodne dwojorěcne ceptarje na wucabnikojskem instituśe w Chośebuzu z wosym wobźělnikami njejo se mogał dokóńcyś. Wukubłanje dwojorěcnych ceptarjow z Dolneje Łužyce resp. za Dolnu Łužycu jo felujucych fachowych wucabnikow dla dalej jano na jadnućkem instituśe w Gornej Łužycy možne było.

Mimo togo njejo było dosć kandidatow, kenž su se kśěli na serbskem polu dalejkubłaś a na pś. ako dwojorěcne wucabniki źěłaś. Hyšći w lěśe 1958 jo se wot Domowinskeje kupki Kuparske Borkowy na felujucy dorost wosebnje pla ceptarjow w Dolnej Łužycy pokazało. Cełkownje 17 wucabnikow jo w tom casu na 21 šulach serbšćinu podawało. Toś ta situacija jo zwisowała z tym, aż stej musałej se Serbski referat w Chośebuzu a Domowina w Dolnej Łužycy na jadnem boce z wjele problemami pśi wabjenju kandidatow za studium ceptarstwa rozestajaś. Głowny argument za wotpokazowanje takego wukubłanja jo był, aż goźi se serbska rěc wosebnje w měśe lěbda nałožowaś. Na drugem boce su wšuźi felowali źěłabne mocy, wosebnje w rolnikarstwje. Situacija w serbskich jsach jo se zachopjeńk 50tych lět pśez to pogoršyła, aż su wjelike zawody ako EKO Fürstenberg (pozdźej Eisenhüttenstadt) a Wismut AG w podpołdnju DDR teke Serbow z Łužyce ako źěłaśerje trjebali a wotwabili.[39]

Serby z drugich źělow Łužyce su swoju rěc a hynakše nazgonjenja do Dolneje Łužyce sobu pśinjasli. Woni su z iluzijami pśišli, což potrjefijo casowy wobłuk jich pomocy ako teke scełego natwaŕ serbskego kulturnego žywjenja w Dolnej Łužycy:

---

[37] Pśir. BLHA, Ld. Br., Rep. 205 A, Nr. 447, łopj. 16. Arbeitsplan des Sorbischen Referats 1. Quartal 1952, 2. 1. 1952; teke tam, Nr. 447, łopj. 28–35. Konferenz zur Bedeutung der sorbischen Volksbildung, 10. 11. 1951; Wylem Lejnik-Hochoski, Spomnjeju se rad na naše lěta wuknjenja a wucenja, w: Ako smy chopili ceptariś. Dopomnjeńki wucabnikow prědnych lět. Wud. Christa Brandtowa, Budyšyn 1989, str. 29 sl.; Nowe serbske žyweńe w Dolnej Łužycy, w: Nowy Casnik (decembr 1950)12, Dolnoserbska pśiłoga nowin „Nowa Doba“.

[38] Herbert Funka, 35 lět Domowina w Delnjej Łužicy, w: Rozhlad 34(1984)2, str. 33–36, how: str. 35.

[39] Glěd. SäHStA, Außenstelle Bautzen, Ministerium des Innern, Abt. Sorbenfragen, Nr. 0147, bez łopj. Die Situation im sorbischen Gebiet und die Arbeit des Sorbischen Referats, 27. 2. 1952; SKA, D III, 276/2. Protokol delegatneje konference župy Chośebuz, 12. 2. 1958.

„My gornoserbske wucabniki ga njejsmy sebje tencas jano pśedewzeli ten wopšawdu historiski nadawk, natwariś w Dolnej Łužycy serbske šulstwo. Ně, smy teke kśěli pomagaś dobyś pśipoznaśe za serbsku ludnosć z jeje narodneju specifiku w zjawnosći."[40]

Pśeśěgnjenje do Błotow abo do Chośebuza jo za potrjefjonych z wjelikimi změnami zwězane było. Woni su musali sami a zwětšego bźez pśigotowanja na nowe wobstojnosći w cuzej wokolinje źěłaś zachopiś. Zaprědka njejo nic drugego možno było, aż woni w swojej maminej rěcy wustupuju a se zepěraju na materialije, kenž su pśedłažali nejpjerwjej jano w gornoserbskej rěcy.[41]

Zwězane z toś tym pšašanim jo měło slědujuce rozestajenje wosebnje swoje wustatkowanja na mentalitu Dolnych Serbow: Akle w septembrje 1950 jo se pla gornoserbskich luźi z facha na rěcnem polu ako teke pla funkcionarjow w centrali Domowiny w Budyšynje měnjenje pśesajźiło, a to po połdralětnych kontrowersnych diskusijach, aż jo dolnoserbšćina samostatna rěc a aż ma se žaržaś. Weto jo se po krotkim casu zachopiło, ortografiju dolnoserbskeje rěcy změniś a se gornoserbšćinje pśibližyś.[42] Z konsekwencami su se musali w prědnym rěže ceptarje z Gorneje Łužyce rozestajiś ako se něgajšny wucabnik Beno Wjacławk dopomina:

„Za Gornego Serba jo źěło w Dolnej Łužycy teke togodla śěžke było, dokulaž su luźe byli měnjenja, aż su Gorne Serby do Dolneje Łužyce z nadawkom pśišli, wšyknych na „Budyšynarjow" abo „hajakow" pśeměniś. Su měnili z tym, aż mamy nadawk, jich pśez drugu rěc pśekubłaś. Aby se to měnjenje w Rogoznje pśewinuło, za to som dobre lěto trjebał."[43]

Mimo togo jo procowanje Domowiny, zgromadne nimske pomjenjenje „sorbisch" město „wendisch" zawjasć, nowe konflikty pśinjasło. Domowina jo kśěła tak zgromadnosć serbskego luda dokumentěrowaś a za naglědom wědomnostnikow jo w diskusiji wo serbskej kazni groniła, aż njedajo žednych „Wenden", jano „Sorben". Toś ten rozsud, kenž jo był cesćej wopśimjeśe rozestajenjow, jo se dejał w ideologiskem źěle pśesajźiś.[44] Pśi tom pak njejo Domowina identifikaciju Dolnoserbow ako „Wenden" pśepytował. Jo se jano groniło, aż jo woboje to samske, ako se jużo citěrowany gornoserbski ceptaŕ w Dolnej Łužycy dopomnjejo:

„Cesto som musał luźam wujasnjowaś, aż su ‚Wenden' a ‚Sorben' to samske. W Dolnej Łužycy jo wjele luźi było, kenž su gronili: ‚Ich bin ein Wende, aber kein Sorbe'.

---

[40] Jozef Frencl, „Źi ga tam sobu do Chośebuza – znejmjeńša na jadno lěto", w: Ako smy chopili ceptariś, n.d.m., str. 84–85.

[41] Akle w zymje 1952/53 su se mogali prědne dalejkubłanja w dolnoserbskej rěcy pśewjasć. K referentam, kenž su źěłali z materialijom „Klinc a brinc mě serbska rěc", su słušali Karlo Jordan, Wili Paprot a Ana Hanušowa. Pśir. Wili Paprot, Serby deja na swojo Serbstwo gjardy byś, w: Nowy Casnik (marc 1953)2/3, Dolnoserbska pśiłoga nowin „Nowa Doba".

[42] Glěd. Anja Pohontsch, Der Einfluß der obersorbischen Lexik auf die niedersorbische Schriftsprache. Ein Beitrag zur Entwicklungsgeschichte der niedersorbischen Schriftsprache, Dissertation Dresden 1999, str. 46–55, how: str. 54 sl.; teke Anja Pohončowa, Procowanja wo pśibliženje gorno- a dolnoserbskego pšawopisa po lěše 1945, w: Lětopis 47(2000)1, str. 3–21, how: str. 9 sl.; Gunter Spiess, Nĕntejšny staw dolnoserbskeje rěcy a jeje perspektiwy za pśichod, w: Lětopis 47(2000)1, str. 24.

[43] Beno Wjacławk, Rogozański cas, w: Ako smy chopili ceptariś, n.d.m., str. 113.

[44] Pśir. BLHA, Bezirk Cottbus, Rep. 801, Nr. 1225, łopj. 19. Vorlage für weitere Maßnahmen zur Realisierung der Verordnungen vom 23. 3. 1948 und 12. 9. 1950, 16. 9. 1952.

W diskusiji z nimi a teke z kolegami som nazgonił, až su woni swoju mamu ako serbsku pśipoznali, ale sami su se za ‚nimske' abo ‚Wenden' wudawali. [...] Někotare su pozdźej drogu do Domowiny namakali."[45]

Nic naslědku jo někotarym Serbam wokoło Chośebuza wědobnje było, až su zastupniki serbskego narodnego gibanja w Budyšynje a Praze, mjazy drugim teke Domowiny, po wojnje samostatnu Łužycu a jich pśizamknjenje k Ćeskosłowakskej pominali. To jo było na škodu źěła Serbow a Domowiny w Gornej a teke Dolnej Łužycy. Njeglědajuce na to a dalšnych problemow su weto za to byli, až Serby wšakorakich regionow zgromadnje źěłaju a se rozdźěle we wuwišu na harmoniskej wašnje wurownaju:

„Die Domowina der Gegenwart hat heute ganz andere Zielsetzungen als die Domowina der Vergangenheit. Trotzdem kann es ihr jedoch nur schwer gelingen, das Vertrauen der Bevölkerung zu erwerben, wenn der ganze organisatorische Aufbau, der alte verpönte Name Domowina, dieselbe Zentrale Bautzen, mit zum Teil denselben führenden Männern wie zur Zeit der Abtrennungsbestrebungen, weiter besteht. Doch dies ist allein noch nicht entscheidend. Zu diesen Unterschieden kommen noch natürliche in Sprache und Kultur. Menschen, die ihre eigene nationale Geschichte nicht mehr kennen, die in ihrer Muttersprache vollkommene Analphabeten sind und nur noch gefühlsmässig mit ihrem sorbischen Volkstum verbunden sind, können sich nicht vorstellen, dass sie mit den in allem so verschiedenartigen Oberlausitzer Sorben ein gemeinsames Volk bilden. Unsere Hauptaufgabe muss deshalb heute sein, die entstandenen und natürlichen Unterschiede auf harmonischem Wege auszugleichen versuchen, um Ober- und Niederlausitzer wieder in einem gemeinsamen nationalen Denken zusammenzuführen."[46]

Wot lěta 1950 jo Zwězk Łužyskich Serbow wjeraški na kulturnem polu organizěrował, w Sakskej rowno tak ako w Bramborskej, kotarež su w pśiběrajucej měrje teke nowe serbske kulturne kupki ze stron wokoło Chośebuza a Borkow wugotowali. Zaměr jo wobstojał w tom, serbske kulturne bogatstwo rozšyriś a šyrokemu publikumoju pśistupniś. Domowina jo se z pomocu serbskeje kultury procowała, zacuśe mjenjejgodnosći pśewinuś a zwiski mjazy Gorneju a Dolneju Łužycu polěpšyś. Mimo togo jo wo to šło, až Nimce – nic jano w zastojnstwach – pśesajźenje serbskeje kazni podpěruju. Za cas DDR, wosebnje až do końca 60tych lět, jo Domowina pšawidłownje felujucu zagronitosć statnych organow za pśesajźenje rownopšawnosći Serbow kritizěrowała.

K podawkam, kenž su měli w prědnych lětach eksistence DDR mimo kulturnego teke politiskego wuznama, možomy licyś:

- wobźělenje Serbow z Dolneje Łužyce na wogléźe serbskeje delegacije pla prezidenta DDR Wilhelma Piecka we februarje 1950;
- tyźeń serbskeje kultury samskego lěta, zwězany ze schadowańku serbskich studentow we Wjerbnje;
- lěto pozdźej Serbski kulturny swěźeń w Borkowach;
- II. Zjězd Serbow w Budyšynje w lěše 1956;
- lěto potom prědny Zwězkowy kongres Domowiny w Chośebuzu. Mjazy lětoma 1977 a 1987 su se hyšći tśi dalšne kongrese w Chośebuzu wotměwali;

---

[45] Beno Wjacławk, Rogozański cas, w: Ako smy chopili ceptariś, n.d.m., str. 115.

[46] SAPMO, B-Arch, DY 30 IV 2/13/378. Wilhelm Arndt/Manfred Petzold: Gegenwart und Zukunft der Domowinabewegung in Brandenburg, 6. 3. 1950.

- wot lěta 1957 sem jo se zachopiła tradicija wustupow Serbskego ludowego ansambla w Dolnej Łužycy.[47]

Wosebnje kongrese a wot lěta 1966 sem wotměwajuce centralne Festiwale serbskeje kultury su se wopokazali ako kulturne a rownocasnje politiske wjeraški, kenž su spěchowali šyroke zgromadne źěło mjazy Serbami.[48] Ku cesći II. Zjězda Serbow w juliju 1956 su prědny raz kupki z Dolneje Łužyce kulturny program sobu wugotowali. Zgromadne pśigotowanje – do zjězda jo źěłał prědny raz jaden ze sekretarjow Zwězkowego psedsedarstwa Domowiny na bazy w Chośebuskem wokrejsu – jo tworiło ważnu motiwaciju za podpěranje kulturnego wjeraška. Celkownje su naspomnjone tšojenja k tomu pśinosowali, až su kulturne kupki ako spiwarske chory nastali a až su se wěcej luźi motiwěrowali, se zaběraś ze serbskimi tradicijami a nałogami. W prědnej połojcy 50tych lět jo w Chośebuskem wobwoże južo 26 serbskich ludowumělskich kupkow statkowało, wot togo styri w Chośebuskem a tśi w Gubinskem wokrejsu.[49] Jich źěło jo teke k tomu pśinosowało, až su Nimce na serbske pšašanje a źěłabnosć Domowiny wěcej glědali. Na swojom 5. posejźenju 16. septembra 1952 jo Chośebuski wobwodny sejm wo konkretnych napšawach k zwopšawdnjenju serbskego wukaza mj. dr. w zastojnstwach a nastupajucy pśewjeźenje wucby w serbskej rěcy diskutěrował. W lěše 1957 jo prědny raz serbski zaposłańc na wobradowanju Chośebuskeje wokrejsneje rady w swojej maminej rěcy wo serbskich nastupnosćach rozpšawił. Lěto pozdźej jo rada napšawy za spěchowanje serbskeje rěcy a kultury wobzamknuła.[50]

Zachopjeńk lěta 1958 jo se Fred Oelßner wotsajźił. Won jo był w politběrowje CK SED wot lěta 1952 sem teke za serbske pšašanje zagronity. W toś tej funkciji jo se Oelßner pod gronidłom „Lužyca buźo dwojorěcna" za pśesajźowanje dwojorěcnosći w towarišnosći angažěrował. Jogo wotsajźenje jo k tomu wjadło, až jo se toś ta politiska orientacija w narodnostnej politice napśeśiwo Serbam slědk śěgnuła. To jo spěchowało, až su byli doněntnjejšne wuspěchy wosebnje pśi pśesajźenju dwojorěcnosći w drugej połojcy 50tych lět snadnučke. Tak njejsu byli rěcne kursy na Centralnej rěcnej šuli w Dešanku dosć wobsajźone. Kulturne kupki w Chośebuskem wobwoże su se zasej rozpušćili. To jo zmocniło we Łužycy zjawy narodnego pesimizma mjazy Serbami na rěcnem a kulturnem polu.[51]

Pśi tom jo teke rolu grało, až jo było kulturne źěło pśeliš jadnobocne. Źěłabnosć kulturnych kupkow jo była głownje na to wusměrjona, socialistisku natwar podpěrowaś a propagěrowaś. Tak jo se mělo z kulturu teke wabiś za „socialistiske wjelikorolnikarstwo", to groni za socialistiske poměry w rolnikarstwje. Wabjenje mjazy burami za zastup do prodrustwa jo se wot Domowiny wjele mocow pominało, kenž su na kóńcu w kulturnem źěle felowali. Podpěrowanje Domowinskich członkow pśi pśesajźowanju

---

[47] Glěd. mj. dr. Jurij Grós, Nic jenož žiwjenske dopomnjenki. 35 lět w načolnej funkciji w narodnej organizaciji, w Domowinje. Napisane w Budyšinje w lěće 2000 (njewozjawjony mskr.), str. 251–263.

[48] Pśir. SKA, D IV, 1.7.6./5. Program II. Festiwala serbskeje kultury 1968 w Budyšinje.

[49] Glěd. BLHA, Bezirk Cottbus, Rep. 801, Nr. 1322, łopj. 18. Über den Stand der Durchführung der Nationalitätenpolitik im Bezirk Cottbus, 12. 10. 1954.

[50] Teke tam, Rep. 801, Nr. 1225, łopj. 2 sl.sl. Vorlage für weitere Maßnahmen zur Realisierung der Verordnungen vom 23. 3. 1948 und 12. 9. 1950, 16. 9. 1952.

[51] Pśir. Edmund Pech, Die Sorbenpolitik der DDR 1949–1970. Anspruch und Wirklichkeit, Bautzen 1999, str. 76–81; SKA, D III, 276/2. Rozpšawa wobwodnego sekretariata Domowiny na wobwodne wjednistwo SED w Chośebuzu, 20. 10. 1958.

socialistiskich poměrow w rolnikarstwje jo zadorało šyrokemu sobustatkowanju na kulturnem polu.[52] Zwisujuce z tym a dalšnymi faktorami jo członkojstwo w Domowinje až do końca 50tych lět wosebnje w regionje wokoło Picnja (Turnow, Hochoza, Pšiłuk a Drjenow) mocnje wotteběrało. Toś ten part Dolneje Łužyce jo pak słušał k terenoju, žož jo bejny žěl wobydlarstwa w zjawnosći hyšći serbski powědał.[53] Někotare Serby su se z Domowiny wuzamknuli, kenž njejsu kšěli w prodrustwje žełaś. W februarje 1961 jo se na pś. pjerwjejšy městopśedsedaŕ Zwězka Łužyskich Serbow Měto Laški ako członk organizacije wušmarnuł.[54]

Žaseś lět po serbskem wukazu jo Domowina w Chośebuzu kritiski godnośiła, až se jeje kupki hyšći rědko z kulturu zaběraju. Chory a druge kulturne kupki su pśemało serbsku rěc nałožowali a serbsku kulturu pśedstajili. W kritice jo stojała felujuca aktiwita wosebnje kulturneje kupki SRWŠ w měśe. W pśirownowanju z Gorneju Łužycu su w Dolnej Łužycy deficity wobstojali w tom, až su luźe z facha na kulturnem polu felowali. Domowinarje z Chośebuza a hynźi su kritizěrowali, až se serbske institucije a stakim fachowe mocy w Budyšynje koncentrěruju. Akle kšac po kšacu su kwalifikowane luźe z Gorneje Łužyce pśišli, aby pomagali w serbskem kulturnem žěle. Dom za serbske ludowe wumělstwo – założony 1956 – jo w 60tych lětach pśewjadł kubłańske kurse mj. dr. w Pančicach a Dešanku, tak za spiwarjow a rejowarjow, žož su byli teke Serby z Chośebuskego wobwoda delegowane. Mimo togo jo w Chośebuzu jano mała „Serbska śpa" w sekretariaśe Domowiny k dispoziciji stojała. Felowanje Serbskego doma, žož jo se mogała wětša licba Serbow pšawidłownje zmakaś, jo se wot togo casa ako problem wupokazało. Nic naslědku jo se na delegatnej konferency Chośebuskeje župy w lěśe 1958 ze stron sobuźěłaśerja MTS Picnjo kritiski godnośiło, až pśiźo wjele funkcionarjow z Budyšyna. Woni pak jano registrěruju licby. Wopšawdnu pomoc njeporucyju mj. dr. w tej formje, až ze zagronitymi w zastojnstwach wo serbskem pšašanju diskutěruju: „Es kommen viele Koll[egen] aus Bautzen, sie registrieren Zahlen, aber eine richtige Unterstützung geben sie nicht."[55]

Akle w drugej połojcy 60tych lět su se wenkowne a nutśikowne wuměnjenja za statkowanje Domowiny polěpšyli. SED bě jich mocne procowanja w narodnostnej politice pomjeńšiła, až njesmějo se Domowina głownje wo žarżanje a wopłěwanje serbskeje rěcy a kultury staraś.[56] To jo k tomu pśinjasło, až jo se wěcej wuknikow na wucbje serbšćiny wobźěliło. Teke członkojstwo w Domowinje jo pśiběrało.[57] W lěśe 1970 jo Zwězk Łužyskich Serbow prědny perspektiwny plan k wuwišu socialistiskeje serbskeje kultury wobzamknuł. To jo był teke rezultat dłujkolětnych diskusijow wo kulturnej politice DDR a městnje serbskeje kultury w socialistiskej towarišnosći. W srjejźišću jo stojało wuźěłanje swojskeje kulturneje koncepcije po „wědomnostnych zasadach".[58] Pśi

---

52 SKA, D III, 276/1. Delegatna konferenca župy Chośebuz, 28. 2. 1959; teke tam, D III 272/2. Delegatna konferenca župy Chośebuz, 5. 3. 1960.

53 Teke tam, D III 276/2. Delegatna konferenca župy Chośebuz, 12. 2. 1958.

54 Teke tam, D III, 272/1. Wuběgowańska rozpšawa župy Chośebuz, 9. 3. 1961.

55 SKA, D III, 276/2. Delegatna konferenca župy Chośebuz, 12. 2. 1958; teke tam, D III, 272/2. Rozpšawa wuběžowanjow w župje Chośebuz wot 10. 10. 1960 do 5. 11. 1960.

56 Pśir. Edmund Pech, Die Sorbenpolitik, n.d.m., str. 76–96, 141–158.

57 K wobźělenju na wucbje serbšćiny, glěd. Pětš Šurman, K dźěławosći Sektora za serbske prašenja při Ministerstwje za ludowe kubłanje NDR, w: Rozhlad 49(1999)7/8, str. 272–280, how: str. 277 sl.

58 Jan Rawp, Wo problematice serbskeho kulturneho wuwića, w: Rozhlad 12 (1962)7/8, str. 221–245, wosebnje str. 244.

tom jo kśěło wjednistwo Domowiny na wuwiśe duchowno-kulturnego žywjenja w Dolnej Łužycy wěcej žiwaś. Jadna z głownych postarkow jo była psiběrajuca kritika Serbow z Dolneje Łužyce po VII. zwězkowym kongresu Domowiny lěta 1969, aż luźe z facha ako nawjedowarje kulturnych aktiwitow dalej feluju.[59]

Dnja 9. decembra 1970 jo sekretariat Zwězkowego psedsedarstwa w Žylowje wo problemach a nadawkach dalšnego rozwiśa duchowno-kulturnego žywjenja w Domowinskich župach Dolneje Łužyce wobradował. Zaměr jo wobstojał mj. dr. w tom, aktualnu situaciju na serbskem polu zwěsćiś a za možnosćami spěchowanja kulturnego źěła pytaś.[60] Jo to było po wjele lětach dalšne zmakanje nejwušego gremiuma Domowiny w Chośebuskem wobwoźe, aby se zgromadnje z tamnjejšymi zagronitymi Serbami wo specifiske pšašanja diskutěrowało. Na wobradowanju jo se zwěsćiło, aż jo wostało serbske kulturne žywjenje w celku „pokornjejše“[61] ako w Gornej Łužycy. Wšake chory na jsach su psestali spiwaś, tak w Chośebuskej župje w Depsku, Prjawozu a Strjažowje. Ako pozitiwnje su se wopokazali wustupy Serbskego ludowego ansambla na wejsnych swěženjach, wosebnje na zapusće. Wot lěta 1969 jo Domowina organizěrowała župne festiwale. Wot celkownje sedym w prědnem lěše su byli styri w Chośebuskem wobwoźe. Wustupy NSLŹ w Dolnej Łužycy njejsu se pak kuždе lěto wotměwali. Někotare Domowinske funkcionarje su byli wětšy part měnjece, aż njetrjeba žiwadło w tśich rěcach graś, to groni nic w dolnoserbskej rěcy, dokulaž jano źěl tamnych Serbow serbski rozmějo. To jo se kritizěrowało ako wopytanje, Dolnym Serbam woteznaś pšawo na psedstajenja w swojej maminej rěcy.[62]

Rowno tak kontrowersna jo była diskusija wo trěbnosći dalšnego wudawanja dolnoserbskeje literatury. Wobgranicowane porucenje na tom polu jo se z tym wobtwarźiło, aż felujo literarny dorost a aż jo potrjeba za literarnymi tworbami snadna. Pśeśiwo tomu pak jo powědała psiběrajuca licba kupcow Serbskeje pratyje, kotaraž jo se wuwijała „k nejwěcej cytanym knigłam“[63] w Dolnej Łužycy. Rownocasnje jo se powušył pożěl wuknikow na Chośebuskej SRWŠ z dolnołužyskich jsow: W prědnych žaseś lětach po założenju šule jo jich było 26, na zachopjeńku šulskego lěta 1970/71 we wšyknych styrich lětnikach južo 59 wuknikow.[64] Rezultat wobradowanja jo był, aż maju se Domowinske kupki zaměrnjej ze serbskimi literarnymi a wumělskimi tworbami zaběraś. Pśi tom měli wěcej podpěry wot serbskich a nimskich statnych institucijow dostaś, wosebnje wot gornoserbskich kulturnikow.

Dnja 17. nowembra 1989, pśisamem 20 lět po sejźenju w Žylowje a južo za cas pśewrośenja, jo psedsedarstwo Domowiny znowa wobšyrnje analyzěrowało situaciju w Dolnej Łužycy. Na wobradowanju w Turnowje jo se na wšake wuspěchy pokazało:

- Aż do końca lěta 1988 jo se wušej 3 000 luźi na běrtyllětnych a połlětnych kursach Centralneje rěcneje šule w Dešanku wobźěliło.

---

[59] Pśir. SKA, D IV, 1.1.3./16 A. Diskusija na 7. posejźenju Zwězkowego psedsedarstwa Domowiny wo program za spěchowanje procesow na polu socialistiskeje serbskeje kultury w dobje wot 1971–1975, 17. 9. 1970; Diskusijne pśinoski Christy Kochoweje a Jurja Kocha.

[60] SKA, D IV, 1.1.2./13 A. Diskusija k dalšnemu wuwišu duchno-kulturnego žywjenja w župach Dolneje Łužyce, 9. 12. 1970.

[61] G. H. [Gerat Hančka], Delnim Serbam wšu podpěru, w: Nowa doba 24(9.12.1970)291.

[62] Wšu pomoc za Dolnu Łužycu, w: Nowy Casnik 22(19.12.1970)51. Rozpšawa wo wobradowanju.

[63] SKA, D IV, 1.1.2./13 A. Diskusijny pśinosk Pawoła Šenkarja, 9. 12. 1970.

[64] Pśir. Gerat Hančka, Mnoho je zeschadźało z něhdy pusteje pódy. Pśed 20 lětami wuda so Braniborski knježerstwowy wukaz, w: Rozhlad 20(1970)9, str. 330.

- 1973 su se zarědowali prědne nazymske koncerty w Dolnej Łužycy, wot 1975 nanejmjenjej raz za lěto w kuždej dolnołužyskej župje. Wot srjejźi 70tych lět słušaju kulturne kupki z Dolneje Łužyce k wugotowarjam nazymskich koncertow teke w Gornej Łužycy. Tradicija matinejow SLA mj. dr. k zapustoju jo se dalej wjadła. Licba pśedstajenjow w Dolnej Łužycy jo jano mjazy 1971 a 1977 wot tśich na šesć stupała.
- Wot sezony 1973/74 jo NSLŹ jadnu inscenaciju za lěto w dolnoserbskej rěcy grało.
- Wot końca 70tych lět aż do 1988 jo se pśewjadło w Dolnej Łužycy 12 wokrejsnych festiwalow serbskeje kultury po tradiciji župnych festiwalow. Kulturny wjerašk Błošańskich swěžeńskich grašow ako w Borkowach z 50tych lět jo se dalej na Lubnjow a Lubin rozšyrił.
- Licba pśedanych eksemplarow Pratyje jo se wot 632 w lěśe 1970 na 1 107 powušyła, pśi tom jo se licba stronow wo 30 na 160 stronow rozšyriła. Do pśewrośenja jo teke 1 700 abonentow Nowy Casnik woteběrało. W Kole pśijaśelow serbskich knigłow, wutworjonem na zachopjeńku 70tych lět, jo licba woteběrarjow wot zaprědka 70 na 200 stupiła.
- Aż do 1987 jo 850 wuknikow abituru na SRWŠ w Chośebuzu złožyło, tśeśina z nich, nježi 280, jo na ceptarja studěrowała.[65]

W celku jo se w Turnowje zwěśćiło, aż by se dejała Domowina w pśichoże cesćej dokradnje a wobšyrnje zaběraś ze situaciju serbstwa w Dolnej Łužycy. Rozdźělna situacija na polu serbskeje kultury a rěcy jo se pominała wěcej diferencowane postupowanje. Glědajucy na ważnosć serbskeje rěcy jo Domowina za to była, take formy kulturnego źěła wuwijaś, kotarež su wusko zwězane ze serbskeju rěcu, z jeje pasiwnym a teke aktiwnym nałožowanim. Wot członkow jo se pominało, dalšnych Serbow zwenka organizacije do narodnego a kulturnego žywjenja zapśěgnuś. Wuspěchy su se godnośili ako rezultat konsekwentnego postupowanja Domowiny, kotaraž jo zgromadnje z kulturnymi a statnymi instancami z kulturu do luda šła.[66]

*

Pśipoznaśe Domowiny a rědowanje serbskego pšašanja jo wot lěta 1949 teke w Dolnej Łužycy zmožniło, aby se mogało šyroke serbske kulturne žywjenje wuwijaś. Na zachopjeńku jo se mělo wjele śěžkosćow pśewinuś: Ako zastupnica zajmow Serbow jo se musała Domowina akle znata cyniś. Niwow serbskego narodnego wědobnja jo se měł powušyś, wosebnje gjardosć mjazy Serbami na swoju maminu rěc a kulturu. Nic naslědku su felowali sebjewědobne Serby w zastojnstwach na wšakorakich rowninach, aby mogali zwopšawdnjenje narodnych pšawow spěchowaś a možnośći za wuwiśe serbskeje rěcy a kultury wupoceraś.

W toś tej situaciji jo była pomoc Gornych Serbow objektiwnje trěbna. Njejo žedna alternatiwa eksistěrowała, kwalifikowanych Serbow z Gorneje Łužyce w Dolnej Łužycy zasajźiś, wosebnje w šulstwje. K rozsudnem nadawkam jo słušało, serbske šulstwo natwariś, Domowinske a casnikowe źěło wuwijaś a wutwariś, aby se pśibližiło narodne

---

[65] Glěd. SKA, D IV, 1.4.1./50. Hódnoćenje a wuwiće kulturneho dźěła w župach Delnjeje Łužicy w času wot 1970–1977, 16. 12. 1977; Maks Šurman, Narodne wědobnje – wucyś a pśeznaniś, w: Rozhlad 39(1989)11, str. 347; Ruth Thiemannowa, Najintensiwniša zaběra z rěču, w: Teke tam, str. 344–345.

[66] Pśir. Horst Adam, Wobogaśenje wšogo serbstwa, w: Rozhlad 39(1989)11, str. 330; glěd. teke: Diskusija w Turnowje, w: Nowa doba 43(25.11.1989)278, Předźenak.

žywjenje Serbow w Gornej a Dolnej Łužycy. W zajmje zwopšawdnjenja kazniskich rědowanjow jo lažało, až pokazujotej se serbski lud a z tym wosebnje teke Domowina ako celk a jadnotu. Pši celem pozitiwnem wužytku toś teje podpěry su se pak teke zmolki gotowali. Centrala Domowiny w Budyšynje jo swoje pśedstajenja cesto njekritiski w Dolnej Łužycy pśesajźiła. Specifiske nazgonjenja a potrěbnosći how bydlacych Serbow su wosebnje w 50tych lětach cesto podrědowanu rolu grali.

W casu DDR jo se poraźiło, nowe kulturne zajmy pla Serbow w Dolnej Łužycy zbuźiś a wěcej luźi do procowanjow wo zachowanje serbskego naroda we wobłuku Domowiny zapśěgnuś.[67] Wuspěchy na kulturnem polu su se na wjeliki part na iniciatiwu resp. pśez źěło Serbow w Dolnej Łužycy dojśpili. Taki staw jo se wotbłyšćował w kulturnosociologiskej analyzy, kotaraž jo Institut za serbski ludospyt w lěše 1987 pśewjadł. Po njej jo było wěcej ako 90 procentow wšyknych wopšašowanych Serbow w Dolnej Łužycy w někakej formje do serbskego kulturnego žywjenja zapśěgnjone. Pózěl jo był pla młodych Serbow hyšći wuby ako pla staršych generacijow. Intensita, to groni šyrokosć a cestosć recepcije serbskeje kultury jo wšak była pla Serbow w Dolnej Łužycy w pśirownowanju z Gorneju Łužycu niša, tak jo statkowało na pś. 47 ludowumělskich kolektiwow ze serbskim programom w Gornej a 19 w Dolnej Łužycy.[68] To jo cesto wotwisowało wot źěłabnosći Domowiny, wot wjelebocnosći porucenja serbskeje kultury a teke wot togo, kak su zagronite w zastojnstwach serbske pšašanje podpěrowali. Pši tom jo było pak tak, až jo 80 procentow wšych wopšašanych wogłědarjow serbskich kulturnych zarědowanjow w Dolnej Łužycy ako swoju narodnosć nimsku napisało. Motiwacija za wogłěd takich zarědowanjow jo była pla wětšyny „narodnje neutralna".[69]

Disproporcije a diferency na polu serbskeje rěcy a kultury mjazy Gorneju a Dolneju Łužycu su na końcu DDR dalej wobstojali. Rezultaty zmakanja Domowiny w Turnowje 1989 su indic za to, až su pši wuwišu serbskeje kultury a statkowanju Domowiny w Dolnej Łužycy hyšći wjelike deficity wostali. Pominanje, až ma se Domowina mj. dr. cesćej dokradnje a wobšyrnje zaběraś ze situaciju Serbow wokoło Chošebuza a Borkow, pokazujo na to, až jo była faza po wobradowanju w Žylowje 1970 pśeliš dłujka. Mimo togo jo se mogało wucytaś, až jo Zwězk Łužyskich Serbow do pśewrošenja pśemało na specifiske wobstojnosći w Dolnej Łužycy źiwał a how njejo dosć diferencowane postupował.

---

[67] Wokoło założenja DDR jo wucynił pózěl cłonkow Domowiny w Dolnej Łužycy jaden procent celeje organizacije. W lěše 1965 jo było južo 1 767 Serbow Dolneje Łužyce w Domowinje, něźi 17 procentow celego cłonkojstwa. 1988 jo jich było 28 procentow, 4 043 wot celkownje něźi 14 500 cłonkow w Domowinje.

[68] Po analyzy Domowiny jo we wšyknych styrich župach Dolneje Łužyce celkownje hyšći 26 kulturnych kolektiwow ze serbskim programom w lěše 1977 statkowało. SKA, D IV, 1.4.1./50. Hódnoćenje a wuwiće kulturneho dźěła w župach Delnjeje Łužicy w času wot 1970–1977, 16. 12. 1977.

[69] Ludwig Ela, Serbska kultura – narodna zwězba. K někotrym aspektam recepcije serbskeje kultury w Dolnej Łužycy, w: Rozhlad 39(1989)11, str. 332–334, how: str. 332.